

LEKSEMA - TIL BIRLIGI SIFATIDA

Nuraliyeva Nasiba Bobirjon qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
II kurs talabasi

Annotatsiya: Tilshunoslikning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib xizmat qilib kelayotgan leksik birlik va uning mohiyati, shakllanishi hamda tilda tutgan o'rni, fikrni ochiq oydin bildirish va muloqotni amalga oshirishda til birligi sifatida xizmat qilishi hisoblanadi. Ushbu maqola tilshunoslik faniga qiziquvchilar uchun mazkur mavzuni yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: leksik birlik, so'z, ma'no, tilshunoslik, til birligi.

Leksema - bu tilshunoslik fanida barcha shakl va ma'nolarini o'z ichiga olgan eng umumiy va sodda ko'rinishi sanaladi. Leksema ayni bir so'zning asosiy ma'nosini ifodalab beradi. Ammo bu so'zlarning turli xil grammatik shakllari hamda ma'no o'zgarishlarini ham o'z ichiga oladi. Leksimani til birligi sifatida deb qarashimiz joiz. Bunga sabab til birligi ifoda va mazmun bosqichlariga ega deb qaraladi. Ya'ni bunda mazmun bosqichi ifoda bosqichiga til sifatida biriktirilgan holda bo'ladi hamda lison xotirasida saqlanib, xuddi shu bosqichlar o'zaro biriktirilgan holatda namoyon bo'ladi. Misol tariqasida barcha mustaqil so'z turkumlariga mansub kitob, pishmoq, achchiq, oz kabi leksimalarning har biri ma'lum bir ifoda hamda mazmun ko'rinishga ega va bu ko'rinishlar til tizimida o'zaro biriktirilgan holatda bo'ladi va ana shunga ko'ra har qaysi biri til birligiga teng hisoblanadi. Leksema til birligi sifatida muloqotni amalga oshirishda eng muhim vosita vazifasini bajaradi. Har bir so'z tilda ma'lum bir o'z o'rniga ega bo'lib, fikrni ochiq oydin bayon qilishda asosiy ahamiyatga ega bo'lgan birliklar tizimi sanaladi. Leksimalarni tadqiq etishda tilshunoslikda turli usullardan unumli foydalana olishgan. Ushbu usullardan biri tarixiy uslubiy usul sanaladi. Mazkur usulda leksimalarning kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti shuningdek rivojlanish bosqichlari o'rganilib boriladi. Leksemalarning paydo bo'lishi, o'zgarishi va tubdan yangi so'zlar yaratilishi hamda eskirib qolgan so'zlarni yo'qolib borishi tahlil etilgan. Yana bir uslub struktural uslubdir. Mazkur uslubda leksimalarning morfologik va sintaktik tizimi o'rganiladi. So'zlarning qanday qismlarga bo'linishi hamda boshqa bir birliklar bilan qay tarzda bog'lanishini tahlil etadi.

Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatmoqdaki leksemalar til tizimining eng muhim komponentlari sifatida tilshunoslik fanida katta ahamiyat kasb etmoqda. Leksemalar tilda faqat alohida va alohida so'zlargina emas nafaqat til tizimining eng muhim bir

qismi sifatida faoliyat yuritadi. Ular orqali muloqot amalga oshiriladi, fikrlar almashinadi va o'zaro aloqa yuzaga keladi. Bu tadqiqotlar leksik birliklarni o'rganishda yanada chuqurroq izlanishlarni talab etadi. Chunki ular tilda balki grammatik va semantik jihatdan ham muhim hisoblangan. So'zlarning ko'p ma'noliligi, morfologik shakllari, ma'nolarning o'zgaruvchanlik xususiyatiga egaligi tilning grammatik va semantik jihatdan boy ekanligini ifodalaydi. Leksimalarning ma'nosi ijtimoiy va madaniy omillari ta'sirida o'zgarishi hamda yangi so'zlar vujudga kelishi yoki umuman eskirishi tilimizdagi dinimizni anglatadi.

Kelgusida leksimalarning yangi texnologiyalar va ijtimoiy o'zgarishlari natijasida qanday qilib rivojlanishi va ularga yangi ma'nolar qo'shilishi masalasi haqida chuqurroq o'rganishimiz lozim. Bu esa tilning qanchalik boyligi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayfullayeva R, Mengliyev B, Boqiyeva G, Qurbonova M va boshqalar Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2009 yilgi variant
2. A. Madvaliyev, N.Mahkamov "O'zbek tilining izohli lug'ati"- Toshkent.:O'zbekiston 2021,- 103,448 betlar